

G. Komoróczy Emőke

Kiss Benedek költészetének újraolvasása

(Isten csavargója – Vál. Versek, 1962–2012)

„Kiszikkad a sorsom,
szemem kiszárad,
utak keresztjét hordom,
szorítom arcomra ezt a tájat:
kendő! Könnycsipkés, vérmonogramos
kendője szép magyar Veronikának”

(Utak keresztje)

A Kiss Benedek költészetét „újraolvasó” és bizonyos vonatkozásokban „átrendező”, a verseket új összefüggésekbe ágyazó reprezentatív válogatott kötet szinte egy új költői arcot mutat be a 2010-ben megjelent *Összegyűjtött Versekhez (Utak keresztje)* képest: a költő benső arcának legrejtettebb, a mélytudatban gyökerező vonásait hozza „látóközelbe”. Az Összes Versek – az időrendhez, az egyes korábbi könyvek megjelenési sorrendjéhez igazodva – a félszázados pálya koncentrikus körökben bővülő gazdag, sokirányú tematikájáról, az alkotói szemlélet érlelődésének folyamatáról adott képet. A szerző akkor így ajánlotta olvasói figyelmébe a verseit: „Fogadják, mint egy ötvenéves térdeplés imáit egy templomban, ahol nincsenek szőnyegek”. Az új kötet összeállításának szempontjai viszont mások: itt nem az időbeliség, hanem a *domináns* témakörök határozzák meg a szerkezetet, amelyek Kiss Benedek benső világát kezdettől fogva mindmáig jellemezték, jellemzik. Természetesen a szerkesztő Nagy Gábor a ciklusokon belül a keletkezési sorrendet is figyelembe veszi, tehát a témák elmélyüléséről, változásáról is képet kapunk; azaz a kötetnek a tematikus tagoláson belül egyfajta kronologikus struktúrája is van. Itt az útra bocsátó sorok (a könyv hátsó borítóján, a kötet címadó verséből kiemelve): „Nálad kötök ki / megadón / vagy sértetten / te ítélkezz, Uram, felettem!” A fedőlapok szakrális sugallatokat közvetítenek: az elülsőn a gyümölcstermő életfa, a hátsón egy gyönyörű, áldást osztó angyal látható, kitárt karja mintegy jelzi: nyitott szívvel várja haza az utak vándorát (a mázas kerámiaképek Kun Éva munkái). Maga a címadó vers pedig tömören és szuggesztíven mutatja fel a költő esszenciális önképét.

Kiss Benedek a szó legnemesebb értelmében valóban „Isten csavargója”. Szívében Isten nevével vágott neki egykoron tekervényes-bozotos útjainak; soha le nem tért a keskeny ösvényről (és nem haladt együtt a széles úton járókkal). „Gyarló csám-

borgóként”, mégis önérzetesen áll Istene elé, kinek szeme elől el-elrejtőzött nappalok, éjszakák bozótosában, de lelkiismerete tiszta. Őszintesége, igazságkereső bátorsága, életszeretete a menlevele Istenénél – így bűnősként sem fél tőle: „Színed előtt állni, Uram, / girhes lélekkel, elveszetten. / Színed előtt állni, Uram, / minden sugarat levetetten: / mindegy, hogyan, csak színed előtt állni, / látván: jelen vagy, s nem történhet meg bármi” (*Színed előtt állni*).

Költészetének legfőbb jellemzője („differencia specificája”) az Élet-szerelem, az Élet iránti csodálat és elragadtatottság. Eleven szemléletességgel idézi meg a gyermekkori Édent, s öregedvén, fájó nosztalgiával álmodja magát vissza oda (*Téli alkonyon*). Elhatárolódik ugyan emlékeitől (*Mi közöm hozzátok, emlékeim?*); de maga is tudja: a már-már elfeledett-eltemetett mélyrétegekből forró energiákkal tör fel újra és újra a múlt – „felszínre löki magát és zuhog szívemre, szívemre zuhog vissza”. És megtartja őt az élet nehézségei közepette.

Talán ezért lett *a nyitó ciklus* az otthoné, a társé és az emlékéké (*Köznapi csoda*). A megtartó szeretetű asszonyok (nagyanya – anya – feleség) jósága, tisztasága, védő-óvó keze, gondoskodása és megbocsátó türelme segítette a lírai ént az Élet rögös útjain. Időszembesítő versek sorában idézi meg azt a biztonságot, amelyet az Otthon jelentett számára – az életadó és az élet folytonosságát fenntartó nők mellett, akik által újra és újra valósággá válik a betlehemi csoda: megszületik a Kisded. Minden Nőben bizonyos értelemben Szűz Máriát látja, aki boldog alázattal szüli meg szenvedésre teremtett fiát, s végigkíséri őt a Fájdalmak Útján. De Szűz Mária az a Nő is, aki a küzdelmeiben megfáradt, elesett férfit újjászüli, új életre kelti. Kiss Benedek az evangéliumi jelképeket nagyon is e világi módon értelmezi: minden férfi átéli az újjászületés csodáját az igazi szerelemben, s harcaihoz új erőt kap asszonyától: „Halott terhét a gálya kirakja. / Mária szűzlány kifut a partra, / ruhája, arca / grafitvonás /.../ testem tekeri gyolcsruhába, / temeti sziklafalba, / fölhasított áldott hasába / s pírba borítja a várakozás” (*Örök Betlehem*).

Varrónő *anyja* úgy maradt meg a lírai én hálás szeretetében, mint aki egész életében kopott varrógépe mellett görnyedt, hogy felnevelhesse – apa nélkül maradt – két fiát (*Sötétbársony*). De ifjúkora óta hűségesen mellette álló *felesége* éppoly elválaszthatatlanul eggyéforrt vele („eszméletembe ágyazottan, általam-virágzóan, / velem viselősen” – *Hívogató*). A két asszony tehát összetartozik, alakjuk mintegy álmoképben egymásra vetítve áll mellette az illattal terhes nyári esten s az Örökkévalóságban: „Anyám a fáradtság kútjában prüszköl, / gunnyaszt / behúzott szárnnyal az ajtó. / Virrasztanak velem / tárt ablak ágyásában csillag-palánták, / mécsvirágok, / lángra gyúlt égi saláták. // Indiánmadonna - / itt állsz te is az ablakkeretben, / fejedben hold-glória, / elvetélt Jézus és lilium a kezében, / hajadban csillagpor” (*Elégia négy tételben* – IV. rész). S mellettük immár ott van a harmadik Nő, a csöpp kis VIRÁG, akit költő-apja „három szál lobogó gyertyával” köszönt,

s három cseppel „a nyár vizéből” – gyöngéden figyelmeztetve őt a női sorsra: „A cseppek nőnek / lúggal marnak / fogynak a gyertyák / koromba vonnak / mint most karomba én!” (*Lányom születésnapján*).

A szerkesztő azokat a verseket emeli be e ciklusba, amelyekből képet kapunk a költő érzelmi-szellemi gyökereiről. Az alföldi kis faluban, Akasztón, ahol „mesei” gyerekkora telt, még elevenen éltek a mitikus népi hagyományok. Nagyanyja az égi fényekről, az angyalokról és a megváltásról oly sokat mesélt neki, hogy e képek örökre nyomot hagytak képzeletében (*Nagyanyám imádságai*). *Anyá-versei* sok-sok motívuma József Attila *mama*-verseihez, különösen a *Kései sirató*hoz kötődik; hiszen az ember akkor éli át legmélyebben a veszteséget, mikor már nem él a szeretett személy. A megbánás és a bocsánatért esdés gyönyörű soraival engeszteli költőnk az eltávozottat (*Anyám hajdani éneke – Édesanyám I–II. – Anyámmal hajdan a szőlőben – Anyám a babonák közt – Kenyeret anyám úgy eszik – Anyám szavai valahonnan* stb.). Most, mikor már maga is súlyos beteg, szeretné visszahívni őt: legyen mellette szenvedéseiben, mint gyermekkorában („Szükségem volna most az anyámra. / Hozzátok elém, szent angyalok” (*Anyahiány Halottak Napján*)).

A legtöbb verset a feleség, az immár majd’ 50 éve hűséggel, kitartással a költő mellett álló Kati (Garay Etelka) kapja: ő teremtett-varázsolt biztonságos életteret a családnak a hosszú, küzdelmekkel teli évtizedekben. A viharos szerelem az évek során élő s megtartó szeretetté lényegült át, ám mitsem gyöngült: az összetartozás olyan mélységeit éltek, élük át együtt, egymásra utalva – a „holtomiglan-holtodiglan” bilincseiben – amilyen a mai világban csak kivételes párkapcsolatokban látható (*Arco*d). Örök elköteleződését ifjúkorában Kiss Benedek még játékos-könnyed kedvvel, a népdalok hangján vallotta meg (*Gyűrű nélkül, Engesztelő, Két gén vagyunk* stb.). De nagymama-feleségét ugyanolyan gyöngéd és figyelmes szeretettel udvarolja körül, mint hajdan ifjú asszonyát (*Vérednek volt igaza, Magasztaló ének, Feleségem utolsó fogára, Feleségemnek* stb.). S most már, megöregedvén, úgy tartoznak össze jóban-rosszban, mintha egy-test, egy-lélek lennének; mindegyikük szenvedni s hordozza a másik terhét és fájalmát (*A zsidobadt asszony élesztése – Kati autóbalesete; Üres ágyad mellett*). Kapcsolatuk az idők folyamán „lélek-házassággá” ért, amelynek megrendítően szép megfogalmazása az immár súlyos beteg költő egyik kései verse: „Most, mikor rádtaláltam / szívemben bent, / mikor már test nélkül / egyesülünk / kell lassan útrakelnünk”. De mert testnélküli összetartozásuk is örökre szóló: „édes lelkem, / kell, hogy valami / megoldás legyen”: majd mennybe jutván, „randevúozunk az égi / szederligeteken” (*Katinak, tág szemekkel*).

A második ciklusba (*Közkirályi nagyság*) azok a versek kerülnek, amelyekben a költő önmagáról, a költészetről s a költészethez való viszonyáról, valamint a Teremtő Isten s a teremteni képes (tehát az isteni szikrát magában hordó) művész kapcsolatáról szól.

Kiss Benedek a magyar költészet legmélyebb hagyománykörének folytatójaként közéleti költőnek vallja magát; méghozzá a közösséget „királyi” önérettel képviselő közkirályi nagyságnak (ahogy Ady értette: „vagyok, mint minden ember: fenség”). A korai „vagabundos” *Csavargóének* (amely Petőfi *Farkasok dalának* méltó párja!) a modern művészek közös ars poeticájának is felfogható: az outsider-lét pontos megfogalmazása („Csillagszemekkel vagy barbár vakon / tovább csak, menni, havon és napon, / földet görgetni lábaink alatt - / Földet görgetni, sugár-szabadon!”) Az ifjú Kiss Benedek egész lényével tiltakozik a hatalmi szóval rákényszerített elvárásrendszer ellen; ő, aki „ordas pusztán” nőtt fel, megdöbbenve tapasztalja: „itt körülöttem senki nem szabad”. Inkább megfizeti tehát a kívülállás árát – hogy „maradhassak, megadva a módját, / ami voltam: közkirályi nagyság - / én: Kiss Benedek” (*Kényszermozgás*). Ő, aki – József Attilával egybehangzóan – nem középközlés fokán akarja népét tanítani, nem riad vissza attól sem, hogy jártában-keltében megfigyelik, kötetei késleltetve jelennek meg, s mint a *Kilencek* többi tagját, őt is ügynökök hada tartja szemmel (amint erről Szőnyi Tamás *Titkos írás* című könyvének (2012) II. kötetében bőven olvashatunk: 110 – 112 – 118 – 121 – 137 – 279 – 334 – 354 – 784 – 1027. p.). Mindez inkább dacot vált ki benne, ismervén történelmi sorsunkat s nagy elődei sorsát a Kárpát-medencében (*Cavatina*).

E sorshoz leginkább a balladás-mitikus hangvétel illik. A lírai énben felgyűlő indulatok váratlanul kirobbannak: hát itt bűnnek számít a közösségért, másokért, a nemzet jövőjéért tenni akaró szándék? Mit akar/hat/ itt egy ember? – amikor meg van bénítva az egész közösség? Mintha a mitikus ősmúltban járnánk, amelyben a Sötétség ura, a ragadozó Sárkány irtaná-fojtogatná a szárnyalni vágyókat, a jobbra törőket. A lírai én – a Sárkánnyal szembeszegülve – védi az emberi értékeket, nem adja fel a Szeretet és a világ iránti nyitottság alapállását: magához lényegíti és megszelídíti a dolgokat (mint a Kisherceg a Rókát), s testvérként védelmébe veszi őket (*Mit akarok? – Ember vagy madár? – Befejezetlen dolgok közt - A világ örök-befogadása, örök befogadása*). A történelmi patthelyzetbe szorított, félig-meddig hallgatásra kárhoztatott magyar értelmiség számára nem marad más, mint a bor és a cigaretta. Költőnk – díványán üldögélve – füstöl s füstölög magában; máskor – üres üveggel kezében – töpreng a világ s a maga sorsán (*Látszólag munka nélkül; Koccintás üres üveggel*). De természetesen nem adja meg magát. *Az időből kilógva* inkább választja a magányt; s dermedten várja az ősz (,tudd: / kakukkszóra / már fakóbbra / válhat az arcod – így idd borod. /.../ S jó lesz, ha magányod begombolod”) és a telet: „csikorogva / rozsdában / hóban / romház-időben” szinte „berozsdásodik” maga is (*Megint az ősz; Ahogy megállok csikorogva*).

A benuátlásból való kilépés lehetőségét végül is a természetközeli léthez való visszatérés teremti meg számára. A Szent György-hegyen, gyönyörű rálátással a Balatonra, sikerül a családnak kertet vennie, s kialakítania tavasztól őszig egy új

életformát. A munka, a szőlő, a gyümölcsfák gondozása, a közeli barátokkal (gyakorta a *Kilencek* egész társaságával) az együttborozgatás, a közös gondok-bajok, a világállapot és saját léthelyzetük megvitatása a *természeti* szabadság érzetével párosul. Költőnk egyfajta szemlélődő pozícióban „önvédelmi kört” von maga köré, s áttételesebb, filozofikusabb lírai beszédmódra vált. Már nem lázad, nem feszül neki a lehetetlennek; az évszakok látványos váltakozása egyre közelebb hozza hozzá az elmúlás gondolatát. Kedves diófái alatt el-elmereng a múlton, küzdelmein, s vörösborát lassan kortyolgatva úgy érzi: vérárama a Kozmosz energiáival telítődik, s szívdobogása mintha a Világmindenség szívének lüktetése lenne (*Nyáresti delirium*).

A 80/90-es évek fordulójának rendkívüli eseményeit természetesen euforikus örömmel éli át. Ugyanakkor csakhamar fájdalommal érzékeli: nem úgy alakulnak a viszonyok, ahogy azt társaival, a *Kilencekkel* együtt remélték. Rossz közérzetét kivetíti a Természetre is, amellyel együttlélegzik örömben-bánatban: „Köd és tücsökszó habja önti el a völgyet. / Kutyaugatás hangzik / valami holdbéli tájról. / Levitézlett madárijesztők / penge-fuvallatban megzörögnek”. Szőlőskertjében elmerengve hallgatja a tücskök citerázását, – ez némileg megvigasztalja: „Élni csak így érdemes – amíg lehet” (*Októberi tücskök*).

E ciklust az idősödő költő Istennel mindinkább párbeszédének megrendítő darabjai zárják. Kirajzolódik belőlük a Teremtőhöz való viszonyának alakulása. Mintha legjobb barátjával társalogna, önérzetesen, *Föltartott fejjel* köszöni meg az Úrnak a sok kegyelmet, amiben része volt: „Kit Isten így vezet, az csak / föltartott fejjel járhat. / Mit ellenedre ostobán tettem, / azért se versz - / verjen a nagyobb bánat”. Bűneiért nem pofonokat kapott, hanem feloldozást – s a betevő falatja is mindig megvolt (*Bort, rizst, kenyeret*). Azonban ő sokáig nem is gondolt Urára („nevettem megváltáson, / Megváltón, / s pokolian szenvedtem érte”). De mikor válságba, lelki mélypontra jutott, Isten magához ölelte: „eljött újra értem, / ott állt az ajtóm előtt / tafotás / lenfehérben, / s a biztonságot, / mint éltető manát, ismét / étkemül adta. / S én követem, lázban, / magamra / és reá riadva” (*Isten a biztonságom*). Majd, betegsége súlyosbodásával (érszűkület), már tudja: csak Isten kegyelmére számíthat (*Köszönet lefekvés előtt*). Bár olykor elveszti bizalmát s reményét az Úrban (*Papírrózsa, Nem kérek semmit, Száradt szőlőtőke*), lassan megbékél sorsával, betegségével, s készül a végső útra (*Pályámat megfutottam*). Hogy mi lesz testével, élményeivel, emlékeivel – hová tűnik ingyéről „a bor zamata”, s „hová lesz a kereszt is”, amit útjain cipelt? – nemigen foglalkoztatja már. Csupán az gyötri: „Én Istenem, jobbik részem / megmenekül a pusztulásban? / Életet adtál, Uram, s betellett, / az jön majd el, / amit sohasem vártam, / ha nem illet irgalmad és kegyelmed” (*Ínyemről a bor zamata*). De nem fél, hiszen Isten törvénye szerint élt, szeretetben. Tudja: „Isten is úgy becsül bennünket, ha magunkban őt tudjuk

szeretni. / Így jutunk az alázathoz, / tudatához a bűnnek, / s merünk tiszták és boldogok lenni” (*Apokrif prédikáció*).

Talán hogy oldja az életrészlet ciklusainak komolyságát-mélyiségét, a szerkesztő, mintegy „ellenpontként”, egy vidám-bohókás ciklust iktat be a versfolyamba (*Kacifánt*), Kiss Benedek költészetének egy tréfásabb vonulatát mutatva fel. „Bökverseiből” kapunk itt egy kis ízelítőt, amelyek a költőnek magának is segítségére voltak-vannak abban, hogy ironikusan felülemelkedve a „keserédes” élet igazságtalanságain, önsajnálattal helyett kacagjon a világ állapotán (és mi is vele együtt kacagjunk).

A *Japáni versek* tréfás haiku-sorozat, többségük az emberi torzulások megfricskázása. Mint pl. a *Multik*: „Micsoda disznók! / Tömpe körmük közt bankók! / és csoda dísz-nők”. De a természet és a technika viszonyára is van csúfondáros szentenciája: „Sárkányrepülők! / Lepipálnak titeket / a füstifecskek! / Ott a művi ügyesség - / itt a művészi egység!” (*Verseny*). S hogy a Gondviselés és a Természet kapcsolatára is egyértelműen rávilágítson, a korai rügy-fakadást humorosan így jeleníti meg: „Ó, barka, barka! Ennyi telik az Úrtól, / üres a marka / most februárban, üres. / De te várj, remélj, szeress!” (*Februárban*).

A *Bakafánt mellé tűzz Kacifántot!* című nyelvöltögetőjében „görbetükröt” tart a nyelvi sznobéria, az idegenmajmolás elé. A két mottó (mintha japán bölcselőktől származna) maga is nyelvi játék: 1. „Ahogy minden valamiből lett - / mindenből lehet valami (Ben Ce – azaz *Bence*); 2. „Kisded játékaik ám / felette fontosak! / Kisded játékaiknál / lehet-e fontosabb?” (Ben Edek – azaz *Benedek*). *Jótanácsként* ezt a nyelvi bukfencet adja: „Ne rángj, ó, rang után!” A *Hazugságban* arra int: nem a nyelv, hanem a mögötte rejlő torz emberi gondolatok torzítják el a kommunikációt. A feminizmus vadhajtásait egy tömör kis paradoxonnal teszi nevetségessé: „E Mancsi nem Pált akarja – / e Mancsi Pál akarna lenni” (*Emancipált*).

A kurta ciklust a *Vojtinai tanács* zárja le – visszautalva Arany János *Vojtina Ars poétikájára*. Kiss Benedek itt parodisztikusan inti a bármit / mindent „megverselő” ifjú költőcskéket: „Ha hülyeség jut az eszedbe – / az még nem vers, barátom!” A költőnek tudnia kell válogatni a „hülyeségek” között, megrostálni őket – „s végül maga is csodálkozik, / hogy ami maradt / – a jól megválasztott hülyeség – bölcséket megszegyenít”.

A *negyedik* ciklus (*Allegro barbaro*) a pogány életöröm és életszeretet verseit fogja egybe – a „csikói” ifjúkortól a megcsendesedő idős korig. A címadó költemény maga az életvággyal teli fiatalság barbár zenéje, szilaj ősmúltunk megidézője – a bartóki zene dinamizmusában fogant, csupa névszóból, igeneves szerkezetből álló csak-azértis-ének, egy-lélegzettel végigmondott rímkonstrukció. Mintha az ősi puszták dobaja, csikók nyerítése-nyargalása, szikrát vető patkók csattogása, szökkenő szarvasünnő vágója elevenedne meg mélytudatunkban – szinte zsigereinkben érezzük-éljük a dacos-kemény ének pattogó ritmusát: „Allegro barbaro? /

szökkenő szép ünő, / szökkentő, harsanó / lobogás, / üzető, / szírom-szitakötő-/ remegés, karkötő /.../ kristályként épülő / sudár sátortető /.../ szakadék-ugrató / lovas, új nyakú ló, / meredély, kaptató, / csillagra rúgató / mélytüdős nótaszó, / virágzás, nevető - / allegro barbaro? // Allegro barbaro!"

Ehhez az ősmúlthoz, pogány eleinkhez, a nádas-szittyós-mocsaras ősvilághoz *tudatilag* ambivalensen viszonyul költőnk – legmélyebb gyökereiben mégis mindez ott él. Ide kötik az emlékei, áhítatos szerelemmel ragaszkodik a pusztához, a mítoszi múlthoz – ugyanakkor tisztában van vele, hogy mindez már örökre eltemetődött (*Vadkácsa-mítosz, A csönd fekélyei, Nyelvemre levelet tépek, Fekete ómen – halálos ámen* stb.). Ő azonban mégis siratja. Szíve, a *Véragancs-szarvas*, megdobbán az esti erdőben, hol „évszakok, vadnyulak, őzek / surranó lépte / csendíti a füveket” – s „remegő orrcimpákkal felbög //...// nekiront / a holdvilágban / égnek meredő tűzfalaknak!” Reggelre kelve „patanyom, néhány álomcafát / karéjlik véres szemünk alatt, / s diszkrét zománcba dermed a táj” *A téli hold*).

Kiss Benedek az évszakok közül leginkább a tavaszt, az újjászületést, a rügyfakadást kedveli – nemhiába koratavasszal született! A „zsendülő március” még ma is meg-megbizsergeti szívét – amint azt sok tavasz-ízű verse jelzi (*Március, perzselte mezők, Remegés tavasz előtt, Számban a tavasz jó ízével, Van egy tavasz, Március eleji eső* stb.). *Tavaszi lázban* égve, koramárciusban már gyönyörködik a megújuló kertben, a sürgő-forgó jókedvű munkavégzőkben. Mintha Bruegel képei elevednének meg, olyan plasztikusan, szinte festői eszközökkel idézi meg az éledő természetet. De a Szent György-hegyen szép a többi évszak is. Az itt töltött tavaszok, nyarak, őszi szüretetek vissza-visszahozzák költőnk számára a szabadságérzetet (*Hajnali máglya, Hajnal Szent György-hegyen, Nyers hajnalban, Muskátlík hajnali illata, Húsvét Szent György-hegyen, Mikor a prés fölszakad* stb.). *Augusztus tűzbikája* a nyár tikkasztó melegével őt magát is mintegy visszarántja az ősvilágba: „Dözsölnek fények hegyen-lapályon, / augusztus bikája / leleget minden / zöldet. / Fölöttem olajosdiófa-sátor, / gerincem nyomja a földet //...// ólomsúllyal tipor rajtam / augusztus tűzbikája”. De esténként, az augusztusi csillagos égboltot figyelve, megéled újra. Kiülve kisszékére az ajtó elé, várja, hogy kedvenc csillaga feltűnjön az égbolton. „A csillag sosem késik / legfeljebb fellegek bodraiból / küzdi láthatóvá magát, / de ha ez nem sikerül, / az ember akkor is tudja, hogy ott van. / És ez fontos tudás”. A csillag „baráti” pillogása enyhíti „a földi magányosságot”, s részvétellel nézi az emberi szenvedést (*Barátkozás egy csillaggal*).

A kötet talán leghangsúlyosabb *ötödik* ciklusában (*A történelem mint végrehajtó*) Kiss Benedek kilép a magánélet köréből, és valódi „közkirályi nagyságként” mond ítéletet a diktatúrában megélt félszázadról s a rendszerváltás utáni évek keserves csalódásairól. E ciklusba kerülnek a legismertebb korai közéleti nagyversei, majd az elfuserált átalakulást parodizáló szatirikus rajzok.

Ifjúkori, nagy vihart kiváltó kompozíciójában „vérfekete színekkel” festi *Magyarország* történelmi sorsát, helyzetét. Berzsenyi, Ady ostorozó hazafiságát felvállalva korholja „hullongó, pártos népét”, amely önmagát pusztítja, s nagy veszélyek idején „sírvingad”: „Járja / tatárosan / pogányosan / halálosan, / ebcson, kutyabaj, / sebj, csuhaj!” Ilyen eredendően maga a nép? – vagy csak helyzete tette, teszi ilyenné? „Ez a vad ország / nem néz az égre, / magát veszejt, magát öli /.../ véred szurokká kondenzálva / borulsz az idő ravatalára”. És mégis: e „világnagy árva” nemzeté az ő élete s vére is – bármily sors várna is itt rá – „legyek bár, / üszökvért mályva, / eltékozolt vér / a kezeden!” Leteszi hát névjegyét a jelenkori *Zápolya uramék asztalára: nem;* a hazát elárulókkal, a gyilkosokkal nem fog kezét soha. „Szétlőni, lerombolni: azt lehet. / Szétlőni. / Lerombolni. / A test leomlik: omoljon, vesszen. / A lélek nem fog térdre omolni. / A vér kiömlik: ömöljön, vesszen. / Csak lelkünk tudjon / nemromolni. / Le- s eltiporni, azt lehet. Meglehet. / De sose fogtok meg is tiporni”.

A lírai én tizenkét egységből álló monumentális gondolati költeményben (*Brunodalok*) töpreng saját kora értelmiségének legfőbb dilemmáján: halálig kitartani eszméi, eszményei mellett? – avagy némi engedményt tenni az életbenmaradás kedvéért? Ciklusát ezzel a megjegyzéssel bocsátja útjára: „Giordano Bruno akár Moszkvában is élhetett volna”. Ehhez hozzátehetjük: akár nálunk is, vagy bármelyik szocialistának becézett országban, ahol koncepciók perек folytak még a 60/70-es években is. E ciklust egyértelműen úgy olvashatjuk, mint a XX. századi mártírjaink, a koncepciók perек áldozatainak sorstörténetét. Kiss Benedek nagyon mélyen, mint személyét és nemzedékét is érintő problémát éli át a modern kori inkvizíció cinikus kegyetlenségét és az áldozat benső dilemmáit. Egyes szám első személyben („én, néhai Giordano Bruno, / ki álltam már bírák előtt eleget”), a megégetett ember belső monológjában azzal a mély és megrendítő ontológiai problémával viskodik, hogy élet / halál szorongató léthelyzetében hősként vállaljuk-e a halált? avagy az önfeladás árán menteni próbáljuk-e életünket? G. Bruno körömszakadtáig védi tudományos felismeréseit („igazságom egy jobb harapásért / nem adom, ezt jókor s jól megfogadtam”); bár tisztában van vele: így számára nem marad hely a Földön – „csak lentebb, a földben”. A Vatikán urai eretneknek nyilvánítják; így nincs más választása, mint büszkén és bátran szembenézni a halállal („Csak ember voltam, de annak tiszta. / Uraim, nem vonok semmit vissza! / Rakjátok a máglyát, nem szólok többet! / Megégek, Uraim, de nem halok meg!”).

S valóban... Az „eretnekek”, hősök és mártírok nem hálnak meg soha. Magát G. Brunót is igazolta az Idő: tanai messzemenően befolyásolták az újkori gondolkodást; s a XX. század utolsó évtizedében a Szentszéki Tanítóhivatal is elismerte igazát; II. János Pál pápa pedig felmentette az „eretnekség” vádja alól. Éppígy megdicsőültek az ezredfordulón a kommunista mozgalom, a XX. századi e világi inkvizíció áldozatai – ’56-os mártírjaink, az ’56-ot követő véres megtorlások s a

következő évtizedekben kiépülő vizenyős-mocsaras „puha diktatúra” kárvallottjai.

Nem véletlenül erősödtek fel a 80-as években a hatalmi önkény ellen tiltakozó demonstrációk – amelyeket a kádárista rendőrség még az évtized végén is gumbotokkal, vízágyúkkal vert szét, s rendőrautók vitték el a tüntetőket. Kiss Benedek Petőfi maszkjában írja tiltakozó versét (*Petőfi lázálma az eljövendőkről*). A Szabadság költője, a Világszabadság XIX. századi apostola rémálmában már megjelenik az elborzasztó Jövő: „Március 15. – ezer a gumbot. / Ezer a gumibot – március 15.” S aztán: „október is jövend: / kettő is” (okt.6. és 23.): nemzeti gyásznapiok. S miközben az emlékezőket gumbotokkal verik szét – a Hatalom zászlódíszben ünnepel. „Világlik a sötét. / Sötétlik Világos”.

És ami ez után következett? Rövid ideig tartó győzelmi eufória 1989/90-ben – s aztán a nemzet „újra-kifosztása” – csak most más idegen hatalmak által. Az *Újgazdag mosolyok* című öttételes kompozíció satirikus körpanoráma az újonnan kialakult valóságviszonyokról, az újkeletű pénzdiktatúráról, a globalizáció áldozatairól – gondolkodásra készítette az olvasókat: vajon miért maradt el ezúttal is a „megváltás”? Már a 90-es évek elején nyilvánvalóvá vált: a „Kisedd” most sem született meg. „Isten szeme bevézrik, látván: mivé is lettünk?” (1.) A 2. részben aztán jönnek a tények, tárgyiasan egymás mellé sorakoztatva: „szöknek égbe az árak”, „pár százezer megél / dúsan, / a többi vetél, / kukákban kotorász, míg meggebed, / ünnepen csirkelábat szopogat”. A lírai én szelíd iróniával nyugtázza: „Sebaj, a virágok és a lányok / szépek mint a kormány-ígéretet”. Legfőbb dilemmája: ha a nép által választott „nemzeti” kormány így működik – mit várhatunk a „népidegentől”? Nagyot sóhajt tehát: „Édes kis hazácska, hát hogy is lesz ez? / Amikor győztes vagy, / akkor is vesztes?” A 3–4. részben a költő a jövőt faggatja: vajon talál/hat/unk-e valaha „zöldellőbb hazára, / örömösebb tájra?” – avagy örökre a csillagos ég alatt, sötétben gázolunk? Vörösmarty ’48 utáni, halotti csendes havas Magyarországra visszautalva (*Előszó*) kérdezi maga-magától: „Mit súg a lelked: / meddig még ez a temérdek hó, / meddig a tél? / Jön még kikelet, / madárricsajgó, / vagy minden élő / csapjon fel fókavadásznak?” (ironikus utalás Madách „eszkimó”-jelenetére: nincs mit ennünk – „sok az eszkimó, kevés a fóka!”). Ezt támasztja alá egy szenttelen tárgyilagossággal megfogalmazott közlemény: „Tegnap csak két ember fagyott meg. / Enni sem ettek – jelentette az orvosszakértő. / Agyó, Barátom, az Égi Boltban!” A zárórész (5.) látszólag játékos könnyedséggel ironizál a lírai én tehetetlenségén: „Ülök és / hallgatok. // Így futnak a napok, / hagynak itt hónapok. / Mit sem ér, / mit teszek, / s az sem, / mit gondolok”.

Ekkor még nem is sejtí, hogy jön még rosszabb is! Negatív életképek sorában, borzadva örökíti meg a kialakult viszonyokat, a munka nélkül tengődő nyomorultakat, kukázókat, hajléktalanokat (*Kolduspénz, Hogyan tovább? Hamuka-ország, Tudnunk magunkat újra* stb.). A 90-es évek közepén, majd az ezredforduló haj-

nalán lezajló „restaurációs kísérlet” visszaidézi a 80-as évek fenyegető légkörét. A lírai én most siratja csak igazán az eltékozolt lehetőségeket! A március 15-ei ünnep ismét hamis szépelgéssé változik (*Március 15. 1996-ban*). És az október? – ki gondol már vele! „Októberi fiúk, ősz van megint, / őszben őszülve magam bolyongok. / Vadszőlőlugas! Sátoradba omlok / kisírni magamat újra megint” (*Októberi vers*). A „Kápóság Völgyében” ismét megszorodnak a kápók – úgy látszik, nélkülük élni itt nem is lehet: „Ők ütik be a pecséteket. / Ők lépnek rá a rab kezére //...// A koporsó mindenkit beszegez, / s csak azok szabadok, kik nem félnek”. A vers-én szorongva gondol rá: „Az ad föl majd, ki velem mártott!” (*Kápók*).

„Katasztrófa-versek” sorában mutatja be a széthullott, „eladott” ország ezer baját-nyomorát (*Globalizmus, Szenzitív hordák, Finálé-féle, Katasztrófa-töredékek: A rágcsálók, Akit rágcsálnak, Illúzió kecske-országról, Harmadolt ország, Miserere!* stb.). E sorba tartozik a ciklus-címadó komor számvetés-vers is (*A történelem mint végrehajtó*). A történelem, amely sose volt hozzánk kegyes, most végleg végrehajtja hóhérmunkáját.: „mi, akik megtagadtuk a Mammont ezerszer, / zsellérei leszünk a Szuper-Mammonnak; / mankurtok és agyaszívottak / ideje jön a Szuper-Világban”. A „hájfejű bankó-bunkók” pedig mindezt „minőségi ugrás”-nak nevezik! S mindazoknak, akik a változásért küzdöttek („akiknek álmaink voltak s szerettünk volna / fénylő emberi dinasztiaát alapítani e Földön”) – tétlenül kell várniok a véget. Sőt, „új uraik” azt várják tőlük, hogy „méltóságteljesen” adják meg magukat olyanoknak, „akik a jóézésről még mesét sem hallottak, / akik e fals demokrácia / újjászületett hóhérlégényei, / pipiskedő, kegyetlen Lenin-fiúi! /.../ Aki rohad, / méltóságteljesen rohadjon!” (*Méltóságteljesen*).

Nem csoda, ha a lírai én száműzöttnek érzi magát saját hazájában. Mint egykor Mikes Kelemen, úgy siratja ő is „a kuruc időket”, mikor még bátran neki-nekimentek a labancnak (*Az öreg Mikes felfortyan*). A ciklust mégis egy biztató hangú költemény zárja (*Te ország!*). A vers-én a hazával perlekedik: miért adja prédául magát gyilkosainak? – miért nem tud egységre jutni, s a közjót szemmel tartva, keresni a kiutat válságából. Hiszen lehetne másként is: „Ha akarjuk, / az Úr mindenek ellenére velünk! / S velünk a nagy Természet, / amivel galád mód rendelkezünk, / s bízhatunk: // nem jutunk pusztulásra, / közösen épülhet fel / Szent István új országa!” Kicsit malíciózus mosolygással, a régi harci kedvvel teszi fel a kérdést „Te ország: / országom, / te kis haza - / tízmilliónkból / melyikünknek van igazsága?”

Eme fajsúlyos ciklust ismét egy vidámabb követi. Mintegy „pihenésül”, a szerkesztő a *Szép magyar boroknak dicséreti* verssorozatot némi kiegészítéssel átemeli az *Utak keresztje* című kötetből. Kiss Benedek – mint általában a szőlősgazdák – szinte minden borfajtának ismeri sajátos ízét-zamatát, kedvcsináló hatását. Kedvenceit tehát „dicsőítő énekekben” köszönti, kiemelve mindegyik sajátos értékét. Egy borászati szakkönyvben, kedvcsinálóként, nagyon is fontos helyük lenne e nagyszerű

és valóban találó költeményeknek – csábítóan emelnék borkultúránk és közösségi borfogyasztásunk színvonalát! A *Szent György hegyi olaszrizling* tüzes szárnyalásra készlet; a *száraz szamorodni* férfias és nemes, búfelejtő zamatával a barátság szent kötelékét fűzi szorosabbra. A *villányi oportó* rubin csillogása, bársonyosan elomló íze a férfitört gyújtja lánggra; a *kadarka* költőnknek koraiifjúsága óta kedvence. A *szekszárdi vörös* mindenkit jó hangulattal tölt el; de a tüzes *egri bikavérnek* és a *soproni kékfrankosnak* párja sincs az egész világon: már a történelmünkben is megmutatták erejüket, fölszikkasztva Eger és Kőszeg várvédőinek vérének. A *csemege*, a különlegesen választékos borok között a *somlói juhfark* és a mandulás ízű *zöld veltelini* a legkülönb Kiss Benedek szemében, a *cabernet sauvignon* viszont igazi Bárókisasszony: hozza a nyugati táj ízét-zamatát, ünnepivé varázsol mindent. Végül pedig a Borok Királynéja: a tokaji aszú – amelyhez, mint hazája „gyöngyöző csodájához”, valóságos ódát zeng a költő. E „folyékony aranyrögökként gördülő magyar könny” mindnyájunk büszkesége: „ilyet tud ez a föld, / ilyet tudnak a gazdái”. Bár hozná meg mindnyájunknak a rég-áhitott „jókedvet, bőséget”!

Önálló ciklusba kerülnek az elődöknek – kortárs „rokonoknak”, barátoknak ajánlott versek (*Költők, romantikusan, minden időben*). Ezek együtteséből nyilvánvalóvá válik Kiss Benedek rokonszenve a magyarság és az európaiság szellemébe mélyen beágyazódott költőink iránt. Hisz benne, hogy a sokszólamúság biztosítja egy kultúra erejét, gazdagságát – benne minden nemzedéknek, hangárnyaltnak egyaránt helye van (*Rímek kavargása*). Kosztolányi játékos-könnyed hangját (*Esti Kornél éneke*) imitálva éneklie meg a poétasors fájdalmas szépségét: „Kavics – / repül / vizet ér. / s a végtelenben / csobban: / hazátlan / bánat / bánat-hazában, / csillag-bogáncsosban, / dal, / dalom – / fáj / dalom / fáj” (*Vers*).

Első költőnknek, Janus Pannoniusnak üzeni: „Hitetlen ember / költő / nem lehet” (*Janus-arc-kontra*). A régi nagyok közül Balassi és Csokonai, a két vidám borivó poéta ihleti dalra (*Balassiáda, Csokonai invitálása*). Babitsot szőlőhegyi „szellemi őrhelye” (Esztergom) miatt érzi testvérének (*Babits Mihály a szőlőhegyen*). Adyról, Adyért több vers is szól, hiszen az ő tragikus magyarságtudata jelöli az utat az új s újabb nemzedékek számára is (*Sziget, Ady fészkének kifosztása, Az északi ember – Ady Endrére emlékezve*). A személyes sorssal való őszinte szembenézés kemény tisztaságát viszont József Attila hagyta ránk – mi, többiek, belőle, az ő szenvedéseiből élünk, s igyekszünk sorsát elkerülni (*Totemünk: Attila, József Attila és a vonat*). Pedig azóta többen is követték őt a végzetes úton; Latinovits és újabban mások is (*Napló-lap, avagy Lónap pokla – 1978. szept.6.*).

A kortárs nagyok közül Kiss Benedeket elsősorban Weöres Sándor játékos könnyedsége, áradó élet- s emberszeretete, hegyipatak-tisztaságú, fényt sugárzó költészete ragadja meg; az a hihetetlen egyszerűség, amely végtelen mélységeket rejt magába (*A tenger csöppjének dala – Weöres Sándornak*). Határ Győzőben a min-

dent kifigurázó („semmi sem szent!”) szellemiséget tiszteli. Az ő modorában ironizál a *Vén golyhók* líra-dömpingjén, utalva az „elgáncsolt nemzedék” történelmi tragédiájára: „Megpróbált ő élni emberül, / de életébe mindig beleköptek. / Versek, szerelmek? Konyec. / Soha többet”. A ’45-ös nemzedékből Juhász Ferencet s Nagy Lászlót tekinti példaképének; nekik is egy-egy verset ajánl (*Költők, Ez lesz az arc-com*). A költemények többsége azonban mégis a nemzedéktársakhoz, barátokhoz szól, akikkel együtt küzdött egy életen át. Számba véve ifjúkoruk álmait, kudarcait, s az öregedéssel járó „lelassulást”, nekik ajánlja a *Szarvas-éneket*, történelmi sorsunk jelképeként: „Vagyunk az ország – / agancsunk ki se nőtt, / a rapsic már kilőtt, / szarvas-döggel teli / ez a kis ország! / Jaj, mi bolondok, / mi szarvasmarhák!” A *Kilencek* közül a hozzá legközelebb állókat külön is köszönti (*Hajdan, a Ménesi úton* – Oláh Jánosnak, a 65.-re; *Mezey Katinak; Szép elmúlás* – az öregedő Utassy Józsefnek; *András-napok* – Rózsa Endrének és Nagy Andrásnak); s a tágabb baráti kör idősödő vagy már halott tagjainak is verset szentel (*Ágh Pista is 60? – Tündér Baka* – *Koportos-reminiszcenciák*, Balázs József emlékének). A ciklust a Rózsa Endre emlékének ajánlott vers zárja (*Beszélgetés egy halott baráttal*); mintegy „vigasztalva” a korán eltávozottat: „A világ nem lett szebb sem jobb azóta, / örülj, hogy idején leléphettél. / Kopottak lettünk, mint a bakanóta, / te előbb vagy, érvényesebb ennél”.

Ciklus-címadó versében (*Költők, romantikusan, minden időben*) mély erkölcsi komolysággal szól a *költőről* („ki dalra és a patyolat tiszteletére tanít”), s inti ifjabb társait: „Nagy erő kell a dalhoz, / s ne hidd, hogy ha / magadat sem vagy képes megtartani, / másokon segíteni tudsz. / Mert az ének segítségnyújtás”. A költőnek „számadása egyedül Istennel van”.

A záróciklus (*Létem, temetőm!*) viszonylag rövid, összefoglaló jellegű, néhány friss keletű verssel, amelyek mintegy új perspektívát adnak Kiss Benedek „istenes” költészetének. E ciklusba kerülnek a legjellemzőbb korai és későbbi *létösszegző* versek. Elillant maga az Élet – s mi maradt belőle? Egyfajta belső béke, derű és a Természettel való egyre mélyebb harmónia. „Csak azt sajnálom, ha majd elmegyek, / hogy – mire tellett: – többé nem leszek / tékozló sok mosolygás ura, / alföldi út stoppos vándora” (*Tékozló, boldog mosolygásom*). Elkezdődött a visszaszámlálás időszaka: élete alapmozzanatainak újragondolása. Mintha vonattal száguldana vissza az Időben: „ami mögöttem, / mind szembejön” – s végül „nulláig” ér: „megnyitom, anyám, a kiskaput! / ...Vonatablakon / fut az esőcsepp, / s ami mögöttem: / mind / szembefut!” (*Számolok vissza*). Sors-jelképének a tüzes lánggal égő, majd gyorsan elhamvadó gyertyát tekinti (*Gyertya vagy a lámpa? – Leégő gyertyák*). Érzi: az ő kanóca lassan már leég, de a sötétségben megtörténik az átváltozás: „szívemben a csillag fellobog, / tört fénye, fotonja vagyok, / s egy sóhajtással elfogyok” (*Csillag*).

Bármily nehéz volt is a sorsa, bármily nehéz és kínkeserves is nemzete múltja-

jelene, egész történelme: ideköti őt minden emlék, s a Szózat parancsa („itt élned-halnod kell”). A „viharok nyilazta Duna–Tisza táj” a hazája: „Itt lengek lobogó jelképeimmel, / élek fönt, lentiek magvas szívéen, / s nem futhatok már el / soha innen. /.../ Fejemet lassan fölelelem” (*Létem, temetőm*). „Kopjafa-erdő” borítja ezt a tájat, az értünk, nemzetünkért ezer éve vérüket hullatók kopjafái. – „Kiket jelölnek ezek a sírok? / Ennyiszter halt meg talán Krisztus maga?” Igen, ennyiszter: minden ártatlan emberben ő hal meg újra és újra. „Halálra érettnék” érzi immár a lírai én is magát, s lassan elfogadja a „keresztfát”, amelyre végül – Jézussal együtt – felfeszítenek mindannyiunkat: „Megtöretünk, hisz ő is megtöretett, / nyögiük, hogy mért hagyta el engem. / S ő akkor biccent és mindig / újjászületik értünk / az örök Betlehemben” (*A maradék, A szögbeverés kongása, Betlehem örök föltámadása*). Irgalomért és könyörületért esd hát az Úrhoz – nemcsak a maga, hanem mindazok számára, akiket megaláztak – kivégeztek – földjükről elűztek vagy eltűntek a Gulág mocsarában; de azokért is, akik „egy tál lencséért” elkótyavetyélték örökségüket, s akik „a szörnyű Isten- és embergyalázatokat elkövték”, hiszen bármelyikünk kerülhetett volna akár ebbe – akár a másik helyzetbe („én is lehettem volna”). Őszinte és mély bűnbánattal fordul tehát Istenhez embertársai nevében is: „Édes Uram, ki elborzadsz teremtményeiden, látván, / mire is jut ösztön s ösztönbe oltott szabad akarat, / irgalmazz mégis nekünk, kik e föld / férges sarából vétettünk, / Te pedig élsz és uralkodol / Mindörökkön örökké, Ámen!” (*Litánia* – Döbrentei Kornélnak, barátsággal).

Bár nehezen viseli a szenvedést, a betegséget (súlyos műtéten esett át, de Isten kegyelméből megmaradt, s javult állapota), Kiss Benedekben még így is, most is mindennél erősebb az életszeretet, sőt az életöröm (*Így is lehet, Nem vagyok jó Jób, Míg nyílik a szám, A legnagyobb titoknak* stb.). *Pünkösöd havában*, mikor a Természet új pompájában virágozik, s „vastag sugárban osztja a nap az áldást, kegyelmet”, ő hálát ad Istenének: „Egy éve már, hogy újra élek, / de mintha élnék századok óta. //...// S zokog lelkem a boldogságtól, / mert a diók zöld gömbjei / úgy hullámznak a fejem fölött, / mint egy galaxis csillagai”.

Ködöböcz Gábor joggal nevezi Kiss Benedeket (*Szomorúan és boldogan* című verséről szólva) „fény- és létszerelmes” költőnek, „aki fáradhatatlan erővel próbálja megmutatni a belső békéhez és a külső harmóniához vezető utat”, aki minden baján felül tudott és tud emelkedni, mert a Természet, az Élet és embertársai iránti szeretet vezette végig az útján, s szentségként gondolja el magát a létezését. Ezért költészete „beavatásszerű és megvilágosító erejű” (AGRIA – 2013 Tavasz).

(*Hitel Könyvműhely, Budapest, 2013*)